

УДК 332.12

О. М. Кононенко,  
молодший науковий співробітник, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

## НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ: РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

O. Kononenko,  
junior researcher, National Science Center "Institute of Agrarian Economics"

### SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT: SOLVING OF GLOBAL PROBLEMS AT THE LOCAL LEVEL

Подано результати дослідження щодо удосконалення науково-методичних основ збалансованого сільського розвитку, висвітлено причини згубності для людини, флори і фауни ресурсозатратної моделі економіки. З критичних позицій розглянуто широко вживаний в науковій літературі термін "сталий розвиток" у контексті застосування його до сільського розвитку. З'ясовано внесок українських вчених і практиків у розвиток національної наукової школи фізичної економіки. Визначено складові збалансованого сільського розвитку як елемента аграрної сфери, а також наведені їх трактування вченими. Проаналізовано шляхи досягнення цілей збалансованого сільського розвитку, визначених в офіційних документах ФАО та Україною. Запропоновано концептуальні напрями забезпечення рівнопріоритетності еко-соціо-економічного сільського розвитку та його показники.

The results of research on the improvement of scientific and methodological foundations of balanced rural development are presented, the causes of harm to human, flora and fauna of the resource-cost model of economy are highlighted. From the critical point of view, the term "sustainable development" widely used in the scientific literature is considered in the context of its application to rural development. The contribution of Ukrainian scientists and practitioners to the development of the national scientific school of physical economics has been found out. The components of balanced rural development as an element of agrarian sphere are determined, as well as their definition by different scientists is given. The ways of achieving the goals of balanced rural development, defined in the official documents of FAO and Ukraine, are analyzed. The conceptual directions of ensuring the equal priority of eco-socio-economic rural development and its indicators are proposed.

*Ключові слова: сталий розвиток, збалансований розвиток, аграрна сфера, сільський розвиток, сільська територія, агроландшафти, еко-соціо-економічна рівновага.*

*Key words: sustainable development, balanced development, agrarian sphere, rural development, rural territory, agrolandscapes, eco-socio-economic equilibrium.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Закони функціонування ринкової економіки (конкуренції, концентрації і кооперації виробництва, попиту і пропонування, зростання

продуктивності праці, безперервного збільшення потреб за обмеженості ресурсів, ефекту від масштабу виробництва, спадної віддачі та інші) постійно породжують негативні екстерналії,

особливо соціальні й екологічні на всіх рівнях — від мікропідприємства до глобальних економічних систем. Наслідки традиційної надміру затратної моделі економіки загрожують процесу простого відновлення природоресурсного життєдайного потенціалу для задоволення базових потреб людства, а також відтворення флори і фауни.

### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ**

Питанням науково-методичного обґрунтування збалансованого сільського розвитку як наукової категорії, та опрацюванню практичних рекомендацій, спрямованих на дотримання його принципів у сучасних умовах господарювання присвячені наукові дослідження Бородіної О.М. [1], Гайдуцького І.П. [2], Губені Ю.Е. [3], Гринів Л.С. [4], Маліка М.Й. [5], Могильного О.М. [6, 7], Павлова О.І. [8], Попової О.Л. [9], Прокопи І.В. [10], Ходаківської О.В. [11—13], Шевчука В.О. [14], Юрчишина В.В. [15; 16] та інших. У працях вітчизняних та зарубіжних учених збалансований сільський розвиток розглядається під різним кутом зору, а саме: в контексті сталого розвитку, системних ознак, соціоекономічної парадигми, екологізації аграрного виробництва, суперечностей наслідків економічного зростання, інноваційних процесів, низьковуглецевої економіки, організаційно-економічного механізму, критики неокласичної й неокейнсіанської наукових шкіл і розвитку альтернативних їм фізико-економічних теорій тощо. У наукових публікаціях широко представлено досвід спільної аграрної і регіональної політик ЄС та можливість адаптації їх до умов України.

Відаючи належне вченим за оприлюднені ними результати фундаментальних і прикладних досліджень, на нашу думку, в умовах трансформаційних економік з недосконалими інституціями, постійно з'являються нові як внутрішні так і зовнішні деструктивні чинники впливу на еколого-соціо-економічну збалансованість сільського розвитку та пов'язані з ними проблеми і протиріччя щодо порівняльних і конкурентних переваг країни в міжнародному поділі праці та участі національних товаровиробників у глобальних ланцюжках доданої вартості. Отже, питання збалансованого сільського розвитку є доволі контроверсійними і потребують відповідного науково-методологічного узагальнення з метою опрацювання рекомендацій для дер-

жавної аграрної і регіональної політики у цій сфері.

### **МЕТА СТАТТІ**

Метою статті є удосконалення науково-методологічного забезпечення збалансованого сільського розвитку на локальному рівні в умовах деструктивних впливів глобально інтегрованих агропродовольчих ринків і необхідності зближення аграрної і регіональної політик України з Євросоюзом.

### **ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Усвідомлення потенційних загроз від людської діяльності на глобальному рівні зумовлене поширенням екологічної кризи до масштабів біосфери. Людство намагається координувати свої інтелектуальні, матеріальні зусилля й сформувати уніфіковані інституційні механізми, спрямовані на подолання загроз довіллю та здоров'ю людини, спричинених застарілою ресурсозатратною моделлю економіки. Складність полягає у тому, що в першу чергу це стосується нераціональної споживацької політики країн-лідерів світових рейтингів глобальної конкурентоспроможності, які забезпечують високі матеріальні стандарти життя хижачкою експлуатацією природних ресурсів у країнах з перехідними економіками через структури своїх транснаціональних компаній. Тож логічно, що саме за ініціативою та під егідою ООН, починаючи з 70-х років минулого століття, проведено низку заходів, які привертають увагу людства до проблем довкілля.

Глобальне поширення ідей сталого розвитку хронологічно співпало з отриманням незалежності Україною, радикальними змінами суспільно-політичного та економічного ладу. Наша держава офіційно приєдналася до міжнародних рішень з питань сталого розвитку. Було прийнято низку законодавчих та нормативно-правових актів, які свідчать про зобов'язання перед світовою спільнотою. Одним з перших документів була постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 634 "Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003—2015 роки"<sup>1</sup>. Дотримання парадигми, спрямованої на інтеграцію трьох векторів сталого розвитку — економічного зростання, соц-

<sup>1</sup> Втратила чинність до завершення терміну реалізації заходів, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 року № 704 "Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм".

іального розвитку та охорони навколишнього природного середовища задекларовано в Земельному, Лісовому, Водному кодексах України, Кодексі про надра, в законах України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про тваринний світ", "Про екологічну експертизу", "Про екологічну мережу України" та інших.

Щодо термінологічної невизначеності.

Щодо терміну сталий розвиток "sustainable development", то він є загальноживаним в науковій і публіцистичній літературі. У найбільш поширеному тлумаченні його розуміють як "задоволення потреб нинішнього часу, яке не підриває здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби". За інформацією Шевчука В.О., сьогодні налічується більше ста визначень цієї культурної парадигми розвитку XXI століття. Серед них, зокрема й такі: "усталений", "стійкий", "збалансований" тощо. Частково поділяємо думку вченого, який вважає "...якщо ці епітети є безвідносними до проблем неруйнівного для природи задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь, або не дають рішень для їх розв'язання, то такі дискусії мають бути полишені як неконструктивні" [14, с. 36]. Проте кожне слово має властиве лише йому значення.

Більше того, ідеться не лише про епітети до слова "сталий". У численних публікаціях "сталий" застосовується, як правило, некоректно і без урахування особливостей об'єкта дослідження і пов'язаних з ним економічних процесів і явищ — до "агробізнесу", "орендарів", "орендних відносин", "землекористування", "села", "розселення", "сільської території" і навіть до "нації". Тож, на нашу думку, пошук істинного значення того, чи іншого поняття (категорії) в контексті конкретного дослідження проблематики не є зайвим. Адже маємо багато прикладів у економічній науці, коли вони (поняття) з часом втрачали свій початковий зміст, або навіть викривлювалися дослідниками з тих, чи інших причин. Чимало питань виникає через некоректний переклад з англійської, чи іншої мови на українську складних економічних категорій. Хоча, маємо визнати, їх відповідники нерідко є в українській мові і не завжди запозичення слів іншомовного походження виправдано цілями дослідження. Інколи це лише засмічує українську мову, створює видимість "наукового пошуку" і не сприяє наближенню до істини. Тож маємо визначитися з авторським баченням цієї термінологічної розмаїтості щодо

"сталого розвитку", яка існує в науковій літературі.

Тлумачний словник дає питомо українське тлумачення слова "сталий", а саме: "який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину". Синонімічним поруч до нього є: "незмінний, постійний, який не зазнає коливань" [17, Том 4, с. 370]. Виникає дуже просте запитання: про яку "незмінність, розмір, чи величину" може йтися стосовно економічних систем, які закономірно розвиваються циклічно, з певною періодичністю зазнають криз, не мають імунітету про інфляції, безробіття тощо. Вони мають різні масштаби, природу, глибину, тривалість та еколого-соціо-економічні наслідки. Загальновідомо, національні економіки мають певну динаміку розвитку, зростають кількісно і якісно. З кожним новим технологічним укладом змінюються продуктивні сили і виробничі відносини та форми і види економічної діяльності, з'являються нові товари і послуги.

Тож повернемося до самого поняття "сталий розвиток". Обґрунтовано піддаючи його сумніву Черевко Г. і Черевко І. відзначають, що термін "sustainable development of rural areas", вжитий вперше у рекомендаціях Саміту Землі, на інших міжнародних конференціях дослівно перекладається як зрівноважений, а не сталий розвиток, "...бо сталий" в англійській мові має зовсім інший аналог". Категорія "зрівноважений розвиток", на їх думку, широко використовується в інших країнах. У Польщі, наприклад, як напрям розвитку сільських територій використовується термін "zrownowazony rozwoj obszarow wiejskich" [18, с. 59].

Отже, саме поняття "сталий розвиток" в українському розумінні є змістовно суперечливим і не повною мірою відповідає суті процесу дотримання в практиках господарювання екологічної, соціальної та економічної рівноваги. На наше переконання, у цьому дослідженні щодо науково-методологічних засад сільського розвитку доцільно використовувати термін "збалансований розвиток". Збалансувати — це урівноважити, дотримуватися правильного співвідношення (про взаємно зв'язані частини чогось) [17, Том 2, с. 119]. Щодо "зрівноваженого розвитку", то він ніби то й близький до "збалансованого розвитку", але не є синонімом цього словосполучення, оскільки згідно тлумачного словника, більше характеризує особистість людини.

Збалансованість, за самим визначенням, має відповідати основному критерію — еколого-



**Рис. 1. Схематична інституціональна модель збалансованого еко-соціо-економічного розвитку**

Джерело: побудова автором.

соціо-економічному стану сільського розвитку, чи розвитку сільських територій, як просторової життєзабезпечуючої сфери сільського населення.

Гене́за наукових знань та практик збалансованого розвитку.

Звертаючись до першоджерел культурної парадигми ХХІ ст. щодо збалансованого сільського розвитку, цієї багаторівневої і складної категорії, маємо визнати, що вона має більш давнє походження, ніж зазвичай прийнято вважати. Підтвердженням цьому є публікації і практична діяльність фундаторів української школи фізичної економії. Подолинський С.А. (1850—1891) у статті "Праця людини та її відно-

шення до розподілу енергії" сформулював за-садничі принципи екологічно збалансованого розвитку. Вернадський В.І. (1863—1945) у багатотомному виданні "Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського", присвяченому 150-річчю від дня народження вченого, пропагував ідеї розвитку ноосфери, як сфери людського розуму. Руденко М.Д. (1920—2004) у своїй книзі "Енергія прогресу (Нариси з фізичної економії)" піддав критиці марксистські догмати політичної економії в частині впливу енергетичних процесів на розвиток економіки, обґрунтувавши це законами природи, зв'язками фізичних і економічних процесів. Наукові розвідки і переконання С.А. Подолинського,

**Таблиця 1. Визначення збалансованого розвитку аграрної сфери та пов'язаних з нею категорій**

Назва	Суть категорії
Аграрна сфера (Павлов О.В.)  (Попова О.Л.)	Середовище, в межах якого відбувається сільський розвиток, формуються суспільні зв'язки і відносини, задані певними способом виробництва, в якому землі, ландшафти і сільські території й виступають ресурсом, капіталом, операційним і соціалізованим простором. Розглядається як найважливіша життєзабезпечуюча (виробнича і середовищна) система, яка включає переважну частину сільської території та соціуму
Сільський розвиток (авторське визначення)	Є процесом поліпшення якості життя та добробуту домогосподарств сільської місцевості, який сприяє різним видам аграрної і позааграрної діяльності, продуктивній зайнятості, соціальній захищеності, інфраструктурному розвитку сільської території, збереженню ландшафтів та біологічного різноманіття
Сільська територія (Юрчишин В.В.)	Є складною і багатофункціональною природною, соціально-економічною й виробничо-господарською структурою, характеризується сукупністю властивих кожній з них культурних особливостей. Частина території, що знаходиться за межами міст
Агроландшафт (Попова О.Л.)	Природно-територіальний комплекс, перетворений людиною для цілей і під впливом сільськогосподарського виробництва, який складається із комплексу взаємопов'язаних природних і антропогенних компонентів системи землеустрою і землеробства, адаптованих до місцевих природних умов

Джерела: узагальнено автором з використанням [8, с. 80; 9, с. 41,43; 16, с. 7].

Таблиця 2. Порівняння шляхів досягнення цілей збалансованого сільського розвитку, визначених ФАО (2006 р.) та Україною (2015 р.)

ФАО, розміщено на сайті «Громадської організації українська мережа сільського розвитку» <a href="http://www.fao.org/sustainability/background/principle-5/ru/">http://www.fao.org/sustainability/background/principle-5/ru/</a>	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995 «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» (витяг)
Заохочення сільського населення до виробництва і підприємницької діяльності на сільських територіях	Диверсифікації економічної діяльності. Збільшення рівня реальних доходів від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі
Справедливість у розподілі доходів від використання місцевих природних та виробничих ресурсів	Досягнення гарантованих соціальних стандартів і покращення умов проживання сільського населення
Розвиток сільської території на основі створення умов для участі місцевих селян у формуванні та реалізації програм локального розвитку	Створення умов для розширення можливостей територіальних громад села, селища для розв'язання існуючих в них проблем
Господарювання на сільських територіях у відповідності з принципами збалансованого розвитку: розширене відтворення місцевих людських ресурсів, збереження і примноження традиційних знань, ґрунтів, водних ресурсів, біорізноманіття, соціальних мереж, якісного життєвого середовища	Охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості. Приведення законодавства у сфері сільського розвитку у відповідність із стандартами ЄС
Сімейне фермерство створює реальні можливості для зміцнення місцевої економіки, особливо у поєднанні з конкретними державними заходами, спрямованими на соціальний захист та добробут сільських громад, збереження сільської автентичності для прийдешніх поколінь	Перемістити фокус аграрної політики держави з підтримки аграрного сектора економіки на підтримку сільського розвитку - поліпшення якості життя та економічного благополуччя сільського населення. Збереження сільського населення як носія української ідентичності, культури і духовності

Джерело: узагальнено автором на основі рішень ФАО та розпорядження уряду України.

В.І. Вернадського, М.Д. Руденка, без перебільшення, є фундаментом концепції збалансованого розвитку в системі "людина — суспільство — природа".

Новаторами у застосуванні нових методів екологоощадного землеробства (доброчесних практик) в Україні, авторами широко відомих науково-публіцистичних праць і практичних рекомендацій аграріям були: Овсінський І.Є. (1856—1909), який успішно апробувавши ґрунтозахисні методи обробітку ґрунту, одним з перших заявив про ризики для збалансованого сільського розвитку від застосування мінеральних добрив. Свої погляди І.Є. Овсінський виклав у статті "Нова система землеробства"; Моргун Ф.Т. (1924—2008) у творі "Вибір України — порятунком природи і села. Роздуми виборця" залишив своєрідний заповіт нинішнім і майбутнім поколінням українців. Ф.Т. Моргун, будучи державним діячем і талановитим організатором різних секторів економіки на всіх рівнях державного управління в СРСР і в Україні майже через 100 років запровадив у практику систему безплужного землеробства І.Є. Овсінського, яка нині широко відома як самовідновлюване органічне землеробство.

Здобутки згаданих вище та інших українських вчених і практиків — новаторів сприяли

формуванню національної наукової школи фізичної економії та застосуванню її рекомендацій у господарську практику нашими сучасниками — керівниками аграрних формувань різних організаційно-правових форм власності, господарювання та спеціалізації [11, див. с. 36—41].

При цьому маємо розуміти, що сільські території є елементом системи "конструктивно складнішого" вищого порядку (ієрархії) — сільського розвитку, який, у свою чергу, є також системоутворюючою складовою масштабішої аграрної сфери [21; 22]. Загалом, вона (аграрна сфера) є відносно відокремленою сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів (частин), більш-менш стійкою в часі і просторі. Іншими словами, це складова навколишнього соціоекономічного і природного середовища, що характеризується певною цілісністю та внутрішньою багатогранністю (рис. 1).

У наведених (табл. 1) визначеннях збалансованого розвитку аграрної сфери та пов'язаних з нею складників (сільський розвиток, аграрне і позааграрне виробництво, сільська територія, агроландшафт) спільним є: по-перше, людиноцентристська філософія, або створення належних умов для життєдіяльності сільського населення (домогосподарств), що має стати центральною метою

усебічного розвитку особистості людини, а не лише одним з факторів виробництва; по-друге, багатофункціональність (виробниче, соціальне та екологічне спрямування) кожного елемента системи як стрижневої компоненти; по-третє, використання просторового, природного, соціального, культурного, економічного, трудових ресурсного, інфраструктурного та інших потенціалів для збалансованого сільського розвитку. Звичайно, такий поділ (структурування) є доволі умовним і застосований нами для глибшого розуміння об'єктивної необхідності комплексного науково-методологічного підходу до розв'язання проблем збалансованого сільського розвитку як цілісної еколого-соціо-економічної системи.

Порівняльний аналіз шляхів досягнення цілей збалансованого сільського розвитку, визначених Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) та Україною (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995 "Про схвалення Концепції розвитку сільських територій"), свідчить про наближення і навіть ідентичність більшості підходів до розв'язання конкретних проблем на глобальному і локальному рівнях. Водночас є принципова відмінність щодо місця і участі фермерства у цьому процесі (табл. 2).

ФАО відводиться особлива роль у досягненні цілей збалансованого сільського розвитку сімейним селянським і фермерським господарствам. Оскільки такі господарства нерозривно пов'язані з внутрішньою і світовою продовольчою безпекою; вони виробляють традиційні продукти, сприяючи збалансованому харчуванню в країні; зберігають агробіорізноманіття та природні ландшафти. Сімейне фермерство створює реальні можливості для зміцнення місцевої економіки, особливо у поєднанні з державними заходами, спрямованими на соціальний захист та добробут сільських громад, збереження сільської автентичності для прийдешніх поколінь [19].

Щодо України, то в аналізованому нами розпорядженні Уряду особисті селянські і фермерські господарства навіть не згадуються. З методологічної точки зору, виникають сумніви щодо реальності задекларованих цілей без участі сільського населення, з яких 2,5 млн осіб самозайняті в особистих селянських господарствах та майже 100 тис. офіційно працевлаштованих працівників фермерських господарств. Залишається без відповіді риторичне запитан-

ня: за рахунок яких ресурсів, а головне — якими фізичними і юридичними особами будуть збільшені доходи від аграрної та альтернативної їй діяльності; з яких джерел поліпшуватимуться умови проживання сільського населення; хто має реалізувати синергетичний потенціал сільських об'єднаних територіальних громад для розв'язання існуючих в них проблем тощо.

На нашу думку, цілі збалансованого сільського розвитку та шляхи їх досягнення, визначені ФАО, в оглядовій перспективі можна адаптувати до національних господарських практик, тим більше, що вони мало чим відрізняються від намірів імплементації державної політики до цивілізованих стандартів, сформульованих у заходах на виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і взятими зобов'язаннями перед світовою спільнотою, про які йшлося на початку статті.

## ВИСНОВКИ

1. Запровадження політики збалансованого сільського розвитку на глобальному і локальному рівнях є відповіддю на прагнення господарюючих суб'єктів до економічної ефективності за рахунок соціальної несправедливості та доведенням екології до кризового стану. Спостерігається загострення конкуренції за земельні, водні, лісові та інші природні ресурси між великими землекористувачами, які одноосібно контролюють сотні тисяч гектар сільськогосподарських угідь, а також малими і середніми підприємствами. З кожним роком зростає також зовнішній тиск міжнародних агропродовольчих транснаціональних компаній на національні уряди з метою перерозподілу на їх користь обмежених і повільно відновлюваних природних ресурсів.

2. Збалансованою вважається система, яка здатна відновлювати еколого-соціо-економічну рівновагу в умовах дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх чинників. Збалансований сільський розвиток — це процес поліпшення умов, рівня і якості життя сільського населення, що, у свою чергу, сприяє урізноманітненню видів аграрної і позааграрної діяльності, продуктивній зайнятості, диверсифікації доходів домогосподарств та наповненню бюджетів місцевих громад, соціальній захищеності самозайнятих громадян, сучасному інфраструктурному розвитку сільських територій, збереженню ландшафтів та біологічного різноманіття.

3. На нашу думку, одним з головних критеріїв дотримання концепції збалансованого

сільського розвитку може бути суттєво модернізований регіональний індекс людського розвитку (ІАР), що обраховується за Методикою, затверджену Президією НАН України та колегією Державної служби статистики України від 13.06.2012 № 123, з урахуванням особливостей проживання, праці й відпочинку в сільській місцевості та використанням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Перспективним напрямом дослідження може стати науково-методологічний супровід розроблення Національної стратегії збалансованого сільського розвитку в умовах запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, децентралізації органів державного управління та передачі повноважень і ресурсів об'єднаним територіальним громадам.

#### Література:

1. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишин та ін.; за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. — К., 2012. — 320 с.

2. Гайдуцький І.П. Системи та механізми мотивації низьковуглецевого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / І.П. Гайдуцький. — К.: ТОВ "ДКС центр", 2018. — 560 с.

3. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Губені // Економіка України. — 2007. — № 4. — С. 62—70.

4. Гринів Л.С. Фізична економія: нові моделі сталого розвитку: монографія / Л.С. Гринів. — Львів.: Ліга-прес, 2016. — 424 с.

5. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 3—12.

6. Могильний О.М. Розвиток Спільної аграрної політики (САП) Європейського союзу / О.М. Могильний // Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / Авт. кол.: Бетлій М. та ін. — Ужгород: ІВА, 2006. — 406 с.

7. Могильний О.М. Особливості державного регулювання зайнятості в умовах екологізації аграрного виробництва / О.М. Могильний // Економіка та держава. — 2014. — № 6. — С. 6—13.

8. Павлов О.І. Збалансованість агропродовольчої сфери у контексті концепцій сталого розвитку та соціоекономічної парадигми /

О.І. Павлов // Сталий розвиток та безпека агропродовольчої системи України в умовах глобалізаційних викликів: монографія. — Одеса: Астропринт, 2012. — 760 с.

9. Попова О.А. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.А. Попова; НАН України, Ін-т економіки та прогноз. — К., 2009. — 352 с.

10. Прокопа І.В., Бородіна О.М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію / І.В. Прокопа, О.М. Бородіна // Економіка України. — 2014. — № 4. — С. 55—72.

11. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: монографія / О.В. Ходаківська. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2015. — 350 с.

12. Ходаківська О.В. Інститути "зеленої" економіки у забезпеченні сталого розвитку агросектору: теоретичний вимір / О.В. Ходаківська, О.Г. Шпикуляк // БізнесІнформ. — 2017. — № 9. — С. 13—18.

13. Ходаківська О.В. Природно-ресурсний потенціал сільських територій у контексті забезпечення їх сталого розвитку / О.В. Ходаківська // Сталий розвиток економіки. — 2012. — № 4. — С. 160—163.

14. Шевчук В.О. Фізико-економічне мислення як атрибут сталості господарювання / В.О. Шевчук // Сталий розвиток та безпека агропродовольчої системи України в умовах глобалізаційних викликів: монографія. — Одеса: Астропринт, 2012. — 760 с.

15. Юрчишин В.В. Інституційні засади сільського розвитку в Україні: теоретико-прикладний аналіз / В.В. Юрчишин // Економіка України. — 2014. — № 6. — С. 95—96.

16. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. — 2005. — № 3. — С. 3—9.

17. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. — Т. 2, 4. — К.: "Акоїт", 1998. — 943 с.

18. Черевко Г. Черевко І. Зрівноважений розвиток сільських територій / Г. Черевко, І. Черевко // Аграрна економіка. — 2010. — № 1—2. — С. 57—66.

19. Громадська організація українська мережа сільського розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://urdn.org/silskij-rozvitok>

20. Khodakivska O. V. Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development // Економіка АПК. — 2015. — № 5. — С. 43—47.

21. Khodakivska O. V. Socio-economic backgrounds of agricultural production ecologization.

Management theory and studies for rural business and infrastructure development. — 2014. — Vol. 36. — № 2, 3. — P. 526—534.

References:

1. Bopodina, O.M. Prokopa, I.V. and Yurchyshyn, V.V. (2012), *Sotsioekonomichniy pozvytok silskoho hospodapstva i sela: suchasnyi vymip [Social and economic development of rural management and village: modern measurement]*, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and prediction, Kyiv, Ukraine.

2. Gaiduckyi, I.P. (2018), *Systemy ta mekhanizmy motyvatsii nyzkovuhletsevoho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka [Systems and mechanisms of motivation of low carbon development: theory, methodology, practice]*, LLC "DKS Center", Kyiv, Ukraine.

3. Hubeni, Y. (2007), "Rural development: some aspects of European theory and practice", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 62—70.

4. Griniv, L.S. (2016), *Fizychna ekonomii: novi modeli staloho rozvytku [Physical economy: new models of sustainable development]*, Leaguepress, Lviv, Ukraine.

5. Malik, M. Y and Khvesyk, M. A. (2010), "Sustainable development of rural areas on the basis of regional environmental management and ecologically safe agro-industrial production", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 3—12.

6. Mogilnyi, O.M. (2006), *Rozvytok Spilnoi ahrarnoi polityky (SAP) Yevropeiskoho soiuzu. Ahrarnyi sektor Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii [Development of the common agricultural policy (CAP) of the European Union. Agrarian sector of Ukraine on the way to European integration]*, IVA, Uzhgorod, Ukraine.

7. Mogilnyi, O.M. (2014), "Features of state regulation of employment in conditions of ecologization of agrarian production", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 6—13.

8. Pavlov, O.I. (2012), *Zbalansovanist ahroprodovolchoi sfery u konteksti kontseptsii staloho rozvytku ta sotsioekonomichnoi paradyhmy [Balance of the agro-food sector in the context of the concepts of sustainable development and socio-economic paradigm. Sustainable development and safety of the agro-food system of Ukraine in the context of globalization challenges]*, Astroprint, Odessa, Ukraine.

9. Popova, O.L. (2009), *Stalyi pozvytok ahposfery Ukpainy: polityka i mekhanizmy [Sustainable development of Ukrainian agricultural policy: policies and mechanisms]*, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and prediction, Kyiv, Ukraine.

10. Prokopa, I.V. and Borodina, O.M. (2014), "Agrarian development and self-development of communities: modernization through mutual adaptation", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 55—72.

11. Khodakivska, O.V. (2015), *Ekolohizatsiia ahpapnoho vypobnytstva [Ecologization of agrarian production]*, NNC "IAE", Kyiv, Ukraine.

12. Khodakivska, O.V. and Spykuliak, O.H. (2017), "Institutes of the "green" economy in ensuring the sustainable development of the agrarian sector: theoretical dimension", *Business-Inform*, vol. 9, pp. 13—18.

13. Khodakivska, O.V. (2012), "Natural and semispension potential of rural territories in the context of ensuring their sustainable development", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 4, pp. 160—163.

14. Shevchuk, V.O. (2012), "Physical-economic thinking as an attribute of sustainability of management", *Stalyi rozvytok ta bezpeka ahroprodovolchoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv : monohrafiia [Sustainable development and safety of the agro-food system of Ukraine in the context of globalization challenges: monograph]*, Astroprint, Odessa, Ukraine.

15. Yurchyshyn, V.V. (2014), "Institutional principles of rural development in Ukraine: theoretical and applied analysis", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 95—96.

16. Yurchishin, V.V. (2005), "Rural areas as system-generating factors in the development of the agrarian sector of economics", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 3—9.

17. Akoit (1998), *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy u chotyrokhtomakh [New explanatory dictionary of the ukrainian language in four volumes]*, vol. 2, 4, Akoit, Kyiv, Ukraine.

18. Cherevko, G. and Cherevko, I. (2010), "Balanced development of rural areas", *Ahrarna ekonomika*, vol. 1—2, pp. 57—66.

19. Ukrainian Rural Development Network (2018), available at: <http://urdn.org/silskij-rozvitok> (Accessed 05 June 2018)

20. Khodakivska, O. V. (2015), "Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 43—47.

21. Khodakivska, O. V. (2014), "Socio-economic backgrounds of agricultural production ecologization", *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, vol. 36, no. 2, 3, pp. 526—534.

*Стаття надійшла до редакції 10.06.2018 р.*